

تحقیق

مصحف شریف

منسوب به امام علی بن ابی طالب علیه السلام

نسخه شماره ۱ کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

عنوان قراردادی :	قرآن	موضوع	قرآن -- نسخه‌های خطی -- چاپ عکسی
عنوان و نام پدیدآور :	المصنف الشريف المنسوب الى علي بن ابي طالب عليه السلام / تحقيق طيار آلتي قولاج، حميدرضا مستفيد، مرتضى توکلي: به سفارش مرکز طبع و نشر قرآن ج.ا.ا.	موضوع	نسخه‌های خطی عربی -- ایران -- مشهد -- چاپ عکسی
مشخصات نشر :	تهران: مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران؛ مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۹۶.	موضوع	Manuscripts, Arabic -- Iran -- Mashhad -- Facsimiles
مشخصات ظاهری :	۷۶۸ ص: مصور، نمونه: ۲۲×۲۹ سم.	شناسه افزوده	آلتي قولاج، طيار
شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۶۲۳۹-۴۹-۱	شناسه افزوده	Altikulac, Tayyar
وضعیت فهرست نویسی: فیا		شناسه افزوده	توکلي، مرتضى، ۱۳۶۱ -
یادداشت :	عربی.	شناسه افزوده	مستفيد، حميدرضا، ۱۳۴۰ -
یادداشت :	کتاب حاضر مقدمه‌ی فارسی دارد.	شناسه افزوده	مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران
یادداشت :	بر اساس نسخه‌العنبه‌الرضویه بمشهد.	شناسه افزوده	سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
		رده بندی کنگره	۱۳۹۶ م ۴۶۵ / ۱۱۱۱۱۱۱۱
		رده بندی دیویی	۰۱۱/۳۱
		شماره کتابشناسی ملی	۵۰۸۲۱۸۴

شناسنامه

عنوان :	مصنف شریف، منسوب به امام علی بن ابی طالب علیه السلام (نسخه سه ره ۱ کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی)
مالکیت نسخه اصلی :	سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
تحقیق :	دکتر طیار آلتي قولاج، با همکاری دکتر حمیدرضا مستفید، دکتر رضی نوکلی - به سفارش مرکز طبع و نشر قرآن ج.ا.ا.
سرمایه‌گذاران :	مرکز طبع و نشر قرآن ج.ا.ا. و مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور
ناشر :	انتشارات مرکز طبع و نشر قرآن ج.ا.ا. با همکاری سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
نوبت و تاریخ چاپ :	اول - ۱۳۹۶
قطع :	بیاضی
شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۶۲۳۹-۴۹-۱
آدرس مرکز پخش :	تهران - بزرگراه رسالت - روبروی مصلی - مجتمع امام خمینی (ره) - ساختمان ۶ - مرکز طبع و نشر قرآن تلفن: ۳ - ۸۱۵۳۵۵۰
هرگونه چاپ و بازنشر این اثر منوط به کسب اجازه از صاحبان آن می‌باشد	

فهرست

۱۱	 سخن مرکز
۱۳	 ۱- ویژگی های ظاهری مصحف
۱۶	 ۲- رسم مصحف
۱۸	 ۳- نقطه گذاری و ضبط مصحف
۲۰	 ۴- قرائات، فواصل آیات و اسامی سوره ها
۲۰	 الف) قرائتی که مصحف بر اساس آن علامت گذاری شده است
۲۱	 ب) اسامی سوره ها، فواصل آیات و تقسیمات
۲۱	 اسامی سوره ها
۲۲	 فواصل آیات
۲۴	 تقسیمات
۲۵	 ۵- خطاهای نگارشی غیر قابل توجیه در مصحف
۲۶	 ۶- مصحف مشهد (۱) و نسبت آن با امیرالمؤمنین علی و زمان ایشان
۲۸	 ۷- روش تحقیق

٣٣	تقديم (بقلم فضيلة الدكتور طيار آلتي قولاج)
٣٧	مصحف مشهد (نسخة متحف العتبة الرضوية)
٣٧	أولاً: نبذة تاريخية عن هذا المصحف
٣٩	ثانياً: الحالة الفيزيائية لمصحف مشهد
٤٣	ثالثاً: محتويات مصحف مشهد
٤٥	رابعاً: أخطاء الكاتب التي صُححت أو لم تُصحح في أجزاء نقط المصحف
٤٥	(أ) مواضع تم تصحيحها في المصحف
٤٧	(ب) أخطاء الإملاء التي لم تُصحح في المصحف
٤٨	(ج) الكلمات التي تبدو فيها أخطاء النقط في المصحف
٤٩	خامساً: شهادة المصحف على موثوقية القرآن الكريم
٥٠	سادساً: مداخلات أجريت على إملاء المصحف بإضافة حرف الألف
٥١	سابعاً: بعض الخصائص الأخرى في خط المصحف
٥٣	ثامناً: علامات النقط والشكل والتعشير
٥٥	تاسعاً: مصحف مشهد والقراءات المختلفة
٥٥	(أ) القراءة التي جرى ضبط المصحف على أساسها

٥٧	ب) فواتح السور وفواصل الآيات والتحزيب
٥٧	فواتح السور
٥٨	فواصل الآيات
٥٩	التحزيب
٦٠	عاشراً: مصحف مشهد: نسبته إلى الإمام علي وزمَّنه
٦٤	حادي عشر: المنهج الذي اتبعناه في دراسة المصحف

٦٧	المصادر
----	---------

[الجداول]

٧٠	الجدول رقم ١: فيما يخالف هذا المصحف الشريف رواية حفص بن عاصم في الضبط
٨٧	الجدول رقم ٢: الفروق الموجودة بين مصاحف الأمصار في القرن الأول والمصحف العتبة الرضوية
٩٤ و ٩٥	وقف نامه

بسم الله الرحمن الرحيم

سخن مرکز

یکی از مهم‌ترین منابع تحقیقاتی در حوزه تاریخ قرآن، مصاحف خطی کهن متعلق به سده‌های نخست دوران اسلامی است که در موزه‌ها، کتابخانه‌ها و مراکز مختلف نگهداری می‌شوند. تحقیق بر روی این مصاحف می‌تواند ابعاد جدیدی را نسبت به گزارش‌ها و نقل‌های قدما درباره مسائل گوناگون تاریخ قرآن از جمله رسم المصحف و قرائات روشن نماید. بدیهی است هر چه این مصاحف به قرون اولیه اسلام نزدیکتر باشند، اهمیت آن‌ها نیز از حیث رسم کلمات، قرائات و سایر علوم مرتبط با مصحف بیشتر خواهد بود.

این گونه تحقیقات در سال‌های اخیر مورد توجه برخی از دانشمندان علوم قرآنی در سراسر جهان قرار گرفته است؛ برخی از مصاحفی که در همین راستا مورد تحقیق و مطالعه قرار گرفته‌اند، عبارتند از: مصحف موزه توپ‌فایر برلین در استانبول (۱۴۲۸هـ - ۲۰۰۷م)، مصحف المشهد الحسینی در قاهره (۱۴۳۰هـ - ۲۰۰۹م)، مصحف صنعاء (۱۴۳۲هـ - ۲۰۱۱م)، مصحف کتابخانه ملی پاریس (۱۴۳۶هـ - ۲۰۱۵م) و مصحف دانشگاه توپینگن (۱۴۳۶هـ - ۲۰۱۶م).

مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک مرکز علمی در حوزه مطالعات قرآنی، به منظور تکمیل تحقیقات خود در استخراج مبانی علمی رسم المصحف و همچنین تبیین پیشینه تاریخی نگارش مصحف، تحقیق بر روی مصاحف کهن را ضروری دانسته و این کار را با اولویت پژوهش بر روی نسخه‌های موجود در ایران، در دستور کار قرار داد. بر همین اساس، پس از مشورت با اساتید و صاحب نظران، تصمیم بر آن شد که در گام نخست، یکی از مصاحف قدیمی و حائز اهمیت در ایران که منسوب به امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام است و با شماره یک در گنجینه مخطوطات کتابخانه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود، مورد تحقیق قرار گیرد.

شایان ذکر است که مصحف مذکور در سن ۱۰۰۱ هجری توسط شاه عباس صفوی وقف حرم مطهر امام رضا علیه السلام گردیده است که وقف‌نامه آن توسط شیخ بهایی تنظیم شده و به دست خط آن مرحوم در اولین برگه این مصحف قابل مشاهده است.

همچنین به منظور عمق بخشی بیشتر به این تحقیق و معرفی بیشتر آن به محققان و علاقه‌مندان در سراسر جهان، از تجربیات و تخصص جناب آقای دکتر طیار آلتی قولاچ در زمینه مصاحف کهن که پیشتر به نمونه‌هایی از آنها اشاره شد، استفاده گردید و در نهایت با همکاری آقایان دکتر حمیدرضا مستفید و دکتر مرتضی توکلی، پژوهش حاضر به سرانجام رسید و بدین وسیله از زحمات ایشان تقدیر و تشکر می‌شود.

در تحقیق این مصحف که از این پس، به اختصار «مصحف مشهد (۱)» نامیده می‌شود، موارد زیر انجام گرفته است:

۱- پیاده‌سازی متن مصحف با استفاده از حروف چینی رایانه‌ای.

۲- بازخوانی تک تک کلمات مصحف و بیان تفاوت‌های رسم المصحف در مقایسه با دو مصحف امیری و مصحف مدینه به همراه بیان آرای علمای رسم المصحف.

۳- مشخص نمودن کلماتی که قرائت آن با روایت حفص از عاصم متفاوت است.

۴- ذکر توضیحاتی در خصوص تعداد آیات هر سوره، به همراه بیان رموز ابجدی استفاده شده در آن.

علاوه بر تحقیقات مذکور که نتایج آن در حاشیه نسخه، به زبان عربی ذکر شده، مقدمه‌ای نیز در خصوص ویژگی‌های این نسخه توسط جناب آقای دکتر طیار آلتی قولاج به زبان عربی نوشته شده است که علاقه‌مندان می‌توانند به آن مراجعه کنند. با این حال، به منظور استفاده بیشتر محققان فارسی زبان، خلاصه آن به همراه برخی مطالب دیگر، به زبان فارسی در ادامه ذکر می‌گردد.

۱- ویژگی‌های ظاهری مصحف

الف) ابعاد این مصحف، ۳۲×۲۵ (۲۶×۲۰) و ضخامت آن ۱۰ سانتی‌متر است. جنس برگه‌های نسخه بنا به گفته محمدحسن نوری، مسئول بخش مخطوطات کتابخانه، از پوست گاو است. این مصحف دارای ۳۴۱ برگه و ۶۸۰ صفحه است؛ به گونه‌ای که با برگه (۱/ب) آغاز و به برگه (۱۳۴۱/أ) ختم می‌شود. جلد به کار رفته در مصحف نیز هم‌راه با سرطبل و دارای تذهیب اولیه است.

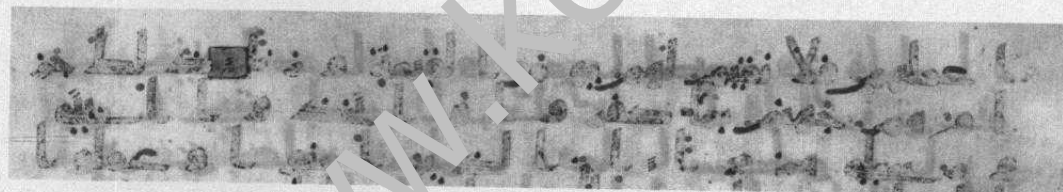
ب) این مصحف به خط کوفی نوشته شده و در ابتدای آن، سوره فاتحه در صفحات (۱/ب) و (۲/أ) جای گرفته است؛ هرچند خط به کار رفته در این سوره با سایر سوره‌ها یکسان است؛ اما از حیث کادربندی، صفحه‌آرایی و مرکب استفاده شده، با بقیه صفحات تفاوت دارد. ممکن است در وهله اول چنین تصور شود که کاتب این سوره با سایر سوره‌ها تفاوت است؛ اما از بهای احتمال یکی بودن کاتب را تقویت می‌کند این است که شاید کاتب به دنبال بیان جایگاه ویژه سوره حمد در قرآن کریم بوده است؛ همچنان که این سوره را در برگه‌های پایانی مصحف نیز تکرار می‌کند. همین خصوصیت، در صفحات (۳۴۰/ب) و (۱۳۴۱/أ) نیز دیده می‌شود که در آن سوره‌های فاتحه و ناس به گونه متفاوتی نوشته شده‌اند.

ج) در برخی صفحات مصحف، دیده می‌شود که برخی سطور به منظور ترمیم ناشی از رطوبت و فرسودگی با برگه‌ای دیگر پوشانده شده است. برخی از این موارد عبارتند از: دو سطر پایانی در دو صفحه (۱۰/أ، ب)، سطر پایانی در صفحه (۱۱/أ) (به صورت جزئی)، دو سطر

ابتدایی در دو صفحه (۱۲/أ، ب) و سطر دوم از آخر در صفحه (۲۱۶/ب). در این تحقیق هنگام پیاده‌سازی متن با حروف رایانه‌ای، به جای حروف پوشانده شده در سطرهای مذکور و موارد مشابه، به تعداد این حروف، نقطه قرار داده شده است.

(د) خوانایی برخی از صفحات به سبب فرسودگی ناشی از رطوبت، بسیار دشوار و در برخی موارد ناممکن بود. (برای نمونه بنگرید به برگه‌های: ۱۶۵/ب، ۱۸۶/ب، ۲۴۵/ب، ۲۷۶/ب، ۲۷۷/أ).

(ه) به خاطر همان اسباب مذکور، کلمات و سطرهایی وجود دارد که نوشته‌های آن‌ها دوباره به وسیله مرکب جدید ترمیم شده است (بنگرید به برگه‌های: ۳۰/أ، ۸۰/ب، ۸۱/أ، ۱۴۹/أ، ۱۶۴/ب، ۱۶۵/ب، ۱۸۱/أ، ۱۸۲/ب، ۱۸۶/ب، ۱۹۴/ب، ۲۱۶/أ، ۲۲۳/ب، ۲۲۴/ب، ۲۴۴/ب، ۲۸۴/ب)؛ علاوه بر این، موارد اندکی نیز وجود دارد که قرائت آنها به هیچ وجه امکان‌پذیر نیست؛ در این موارد، به تعداد حروف ناخوانای موجود در کلمات، نقطه قرار داده شده است (بنگرید به برگه‌های: ۱۰/أ، ۱۳/ب).

(تصویر ۱)

(تصویر ۲)